SÓFALVI EMESE*

JOZEFA PALM, AVAGY A KOLOZSVÁRI MOZART-KULTUSZ KEZDETEI

Kulcsszavak: *Jozefa Palm, Mozart-recepció, művészetpártolás, Erdély*

László Ferenc muzikológus dolgozósobájába kiemelt helyén függött egy 19. század eleji portré. A korabeli női képmás Jozefa Palm csillagkeresztes dáma, gróf Bánffy György, Erdély kormányzója feleségének ábrázolása. Mozart-tanulmányok avatott szerzője, a Romániai Mozart Társaság alapító elnöke nem véletlenül tisztelte emblematikus figuraként a kisméretű kép eredetijét. A hazai történeti zenetudomány számára évtizedek óta meghatározó jelentésű Jozefa Palm neve. Közvetett források szerint ugyanis a grófnő személyében az egyetlen Erdélyhez köthető Mozart-tanítványt és a bécsi zeneszerző kolozsvári kultuszának egyik első megalapozóját ismerheti az utókor.

Bibliográfiai jegyzéke is tükrözi, hogy László Ferenc zenetudósi pályáját több mint három évtizeden keresztül, 1976-tól 2009-ig végigkísérték a Wolfgang Amadeus Mozart életművel kapcsolatos cikkek, tanulmányok. Az első szakpublikációktól élete utolsó aktív évéig magyar, román és német nyelven közölt összehangzattani, formai és műfaji elemzéseket, melyeket a hazai és nemzetközi Mozart-irodalom egyaránt jegyez.¹ A muzikológus históriai adatok

* SÓFALVI Emese (1984), muzikológus, a BBTE Református Tanárképző és Zeneművészeti Karának adjunktusa. E-mail: sofalvi.emese@yahoo.com.

1 A teljesség igénye nélkül: LÁSZLÓ Ferenc: *A magyarok Mozartja*. Helikon 1991/28. 10.; Uő: *A posztbarokk Mozart, hangszereszlós áriái tükrében*. Magyar Zene XLVI(2008). 4. sz. 375–382; Uő: *Aria de concert în creația lui Mozart* [A koncertária Mozart alkotásaiban] = *Studii mozartiene II. Omagiu lui Robert D. Levin*. Editura Arpeggione, Cluj-Napoca, 2006. 188–200; Uő: *Atonális sziget Mozart g-moll szimfóniájában*. Magyar Zene XVIII(1977). 4. sz. 402–405; Uő: *Contribuții la studiul formei de sonată la Mozart* [Adalékok a mozarti szonátaforma vizsgálatához]. Editura Muzicală, București, 1973 (Studii de muzicologie 9). 481–504; Uő: *Die Rondoform in Mozarts Alla turca* [A rondóforma Mozart Alla turcájában]. Acta Mozartiana LIV(2007). 1–2. sz. 71–74; Uő: *Die Sonatenform "in zwei Zeitmassen" bei Mozart* [Mozart „két-tempós” szonátaformája]. Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae. XVIII(1976). 1–4. sz. 153–167; Uő: *Formă de sonată în trio-ul unui menüet? (Mozart: Cvintetul în do major, KV 515, partea a III-a)* [Szonátaforma egy menüett triójában? (Mozart: C-dúr kvintett, KV 515, harmadik tétel)]. *Intermezzo* I(2008). 2. sz.; Uő: *Melologul, o specie a muzicii dramatice la Mozart* [A melológ, a zenedráma egy műneme Mozartnál]. Muzica XII(2001). 3. sz. 35–39; Uő: *Mozart Alla turcája mint rondó*. Magyar Zene XLIV(2006). 2. sz. 151–153.; Uő: *Organika Mozart „Második op. 1. No. 1”-ében = Zeneelmélet, stílus-elemzés. A Bárdos Lajos 75. születésnapja alkalmából tartott zenetudományi konferencia anyaga*. Zene-műkiadó, Bp., 1977. 19–22; Uő: *Postbarocul Mozart. Mențiuni preliminare* [A posztbarokk Mozart. Előzetes jegyzetek]. Lucrări de muzicologie 24. Editura Media Musica, Cluj-Napoca, 2009. 9–15; Uő: *Rondo, Rondò, Rondeau, Rondeaux și Rondieaux la Mozart* [Rondo, Rondò, Rondeau, Rondeaux és Rondieaux Mozartnál]. Artes IV(1999). 42–50; Uő: „Rondo”, „Rondò”, „Rondeau”, „Rondeaux”, „Rondieaux”. Címadás, műfajrend és forma Mozartnál. Magyar Zene XXXVIII(2000). 3. sz. 243–

mellett a zeneszerző egyházzenei műveinek és operáinak első erdélyi előadásait, valamint a román szakirodalom és a kortárs zeneszerzők műveit is bevonta az általa összeállított, vázlatos romániai Mozart-recepció történetébe.² Ugyanő érdeklődését tükrözi, hogy doktorátuszvezetőként a mozarti vonóskvintettek témáját ajánlotta feldolgozásra.³

László Ferenc gazdag tudományos hagyatékában az életrajzban és a sajtóban többször is bátran idézett Jozefa Palm-jelenségről azonban csak óvatosan fogalmazott, közvetett forrásokra épülő szövegrészletek fedezhetők fel. A továbbiakban a zenetudós kutatási eredményeit összegezzük és egészítjük ki újabb, Jozefa Palm zenepártolói működése, valamint a kolozsvári Mozart-kultusz korai eseményeinek adataival.

„ERDÉLYI MOZART-TANÍTVÁNY”?

A 18–19. század fordulóján a társadalmi és kulturális változásokkal együtt Erdély zenei élete is átalakul. A főkormánysház és vezetője Nagyszebenből Kolozsvárra költözik, 1790 telétől kezdve a város kulturális szerepe megnő, központtá alakul. Rendszeressé válnak a szélesebb közönség számára elérhető prózai és zenés színházi előadások, a gubernátor, Bánffy György szűkebb társaságának köre mellett az erdélyi magyar nemesség a nemzeti színház ügyéért lelkesedik, külföldi zenemestert alkalmaz, muzsikál, daljátékokat és kamarakoncerteket hallgat.

A romániai magyar és román nyelvű szakirodalom az erdélyi zenei élet 19. század eleji bemutatásakor vagy a bécsi klasszikusok hazai hatását ismertette a kormányzó feleségét, Jozefa Palm személyét (is) meghatározó tényezőként említi. László Ferencet idézve: „[...] A Nagypiacon álló Bánffy-palota Mozart jegyében számtalan zenei esemény színhelye volt, Bánffy ugyanis egy olyan bécsi arisztokrata hölgyet vett feleségül, akinek családja szoros kapcsolatot ápolt a zeneszerzővel, és Jozefa Palmot egy közvetett korabeli forrás mint Mozart egykori tanítványát nevezte meg. Ő honosította meg [nálunk] bécsi mintára a házikoncerteket [...]”.⁴

-
- 251; Uő: *Szubdomináns főtémák Mozart reprimáiban. Három elemzés-vázlat*. Magyar Zene. LXVI(2009). 2. sz. 163–170; Uő: *Wolfgang Amadeus Mozart – dodecafonist? [Wolfgang Mozart Amadeus mint „zwölftöner”?]*. Muzica XXVIII(1978). 8. sz. 24–29; Uő: *Wolfgang Amadeus Mozart mint „zwölftöner”? Magyar Zene XVII(1976). 3. sz. 248–254.*
- 2 LÁSZLÓ Ferenc: *Mozart, Lugos 1811*. Helikon 1991/30. sz. 11.; Uő: *Zur Geschichte der Mozart-Rezeption in Roumänien* [A romániai Mozart-recepció történetéhez] = *Musikgeschichte in Mittel- und Osteuropa*. Mitteilungen der internationalen Arbeitsgemeinschaft an der Technischen Universität Chemnitz. I. Eds.: Helmut Loos–Eberhard MÖLLER. Leipzig, Gudrun Schröder Verlag, 1997 (a továbbiakban LÁSZLÓ: *Mozart-Rezeption*). 133–151.
- 3 BÉRES Melinda: *Cvintetul de coarde. Ipostazele mozartiene* [A vonóskvintett. Mozarti helyzetek]. Teză de doctorat. Academia de muzică Gheorghe Dima, Cluj-Napoca, 2009. Irányító tanár: László Ferenc és Gabriel Banciu.
- 4 „[...] Palatul Bánffy din Piața Mare a găzduit o mulțime de manifestări muzicale sub semnul lui Mozart, Bánffy fiind căsătorit cu o aristocrată vieneză a cărei familie a întreținut relații personale apropiate cu Mozart și pe Jozefa Palm, o sursă de epocă a declarat-o fostă elevă la pian a lui Mozart. Ea a adus la Cluj, cutuma de tip vieneză a concertelor camerale. [...]” *Mozart 250 ani și Transilvania. Interviu realizat cu prof. Ferenc László* de Victor Eskenasy. 2006. 27. 01. <https://moldova.europalibera.org/a/1987278.html>. (Utolsó megtekintés: 2018. nov. 25.)

László Ferenc fenntartásokkal ugyan, de a zeneszerző hazai recepciója kapcsán egy 1997-es publikációjában is hivatkozik a Mozart–Palm-kapcsolatra.⁵ Fancsali János 2014-ben megjelent gyűjteményes kötetében a Bánffy család zenemestere, Anton Polz tevékenységét méltató írása szerint „úgy hírllett, hogy [Jozefa Palm] Mozart-tanítvány lett volna”.⁶ E tanulmány szerzője is beemelte az információt a Bánffy György tiszteletére szerzett művek ismertetésébe.⁷ George Breazul a zeneszerző születésének kétszázadik évfordulóján megjelent összefoglaló kötete adataiban is szerepel „az erdélyi Mozart-tanítvány”.⁸ Legtöbbet, három évtizeden keresztül, Lakatos István zenetörténész foglalkozott a Mozart-recepció kapcsán a témával, a zeneszerető kormányzóné alakját mindig hangsúlyozva.⁹ A Mozart-dokumentumok szigorú nemzetközi forráskritikája magyarázhatja, hogy nem került be a romániai magyar szakirodalomba az 1941-es esztendőben Budapesten megjelent *Mozart és Magyarország*, Sebestyén Ede kötete. A munka ugyan nem említi Bánffy kormányzó nejét a zeneszerző tanítványainak sorában, de az 1784-es évi magánkoncertek bérlői közé sorolja Jozefa Palm nevét.¹⁰

A fentiekből is látszik, hogy a tetszetős „Mozart egykori tanítványa”-elmélet az 1940-es évek óta tartja magát a romániai magyar szakirodalomban. 1941-ben kapott ugyanis nyilvánosságot Georg Brandsch Erdély 19. század eleji zenei viszonyait bemutató szövegközreadása, Richard Weiskircher 1804-ben Szebenben keletkezett, *Musikpflege in Siebenbürgen um 1800* című kéziratának annotált változata.¹¹ Az elő- és utószóval ellátott, feltehetően átdolgozott textus lelőhelyét nem adta meg a közreadó Brandsch, forráskritikára nem került sor. A főleg szász zenei hagyományokat ismertető, a grófné köreitől viszonylag távol élő kortárs szerző értesítése csak fenntartással, másodlagos forrásként fogadható el. Weiskircher ugyanazon gondolatsorban említi Johann Sebastian Bach erdélyi tanítványát, Schimert kántort és

5 LÁSZLÓ: *Mozart-Rezepzion* 135.

6 FANCALI JÁNOS: *Polcz Antal, a kolozsvári Zeneconservatorium első igazgatója = Írások Erdély zenetörténelméhez*. I. Magyar–Örmény Könyvtár, Budaörs, 2014. 10.

7 SÓFALVI EMESE: *Bánffy György, a kolozsvári Muzsikai Egyesület első védnöke = Aranka György és a tudomány megújuló alakzatai*. Szerk. BIRÓ Annamária–EGYED Emese. Erdélyi Múzeum–Egyesület, Kvár, 2018 (a továbbiakban SÓFALVI: *Bánffy*). 238.

8 GEORGE BREAZUL: *La bicentenarul nașterii lui Mozart. 1756–1956*. Uniunea compozitorilor din R. P. R., București, 1956.

9 LAKATOS ISTVÁN: *Mozart művei Erdélyben és a Bánátban*. Magyar Zenei Szemle I(1941). 11. sz. 293–296; Uő: *A kolozsvári színház és zene*. Erdélyi Helikon XV(1942). 1. sz. 330; Uő: *Mozart in Siebenbürgen und im Banat* [Mozart Erdélyben és a Bánságban] = *Deutsch-ungarische Begegnungen*. Hrsg. Béla PUKÁNSZKY. Danubia, Bp.–Leipzig–Milano., 1943. 165; Uő: *Pătrunderea muzicii lui Mozart in Ardeal și Banat* [Mozart zenéjének bekerülése Erdélybe és a Bánságba]. Muzica VI(1956). 9. sz. 26–30; Uő: *Mozart művei Erdélyben és Bánságban = Zenetudományi tanulmányok V. W. A. Mozart emlékére*. Szerk. SZABOLCSI Bence–BARTHA Dénes. Akadémiai, Bp., 1957. 467–471; Uő: *Mozart = Uő: Zenetörténeti írások*. Kriterion, Bukarest, 1971.

10 SEBESTYÉN EDE: *Mozart és Magyarország*. 2. kiadás. Akadémiai, Bp., 1991. 23. Sebestyén adatait a Mozart-szakirodalom dokumentumai nem minden esetben támasztják alá, ebben az esetben pl. nem Bánffyné Jozefa Palmról, hanem Palm hercegről és hercegnéről van szó. *Mozart Briefe und Dokumente – Online-Edition*, herausgegeben von der Internationalen Stiftung Mozarteum, Salzburg (<http://dme.mozarteum.at/briefe/> – utolsó megtekintés: 2018. nov. 25.), (a továbbiakban: *Mozart Briefe und Dokumente*).

11 GEORG BRANDSCH: *Musikpflege in Siebenbürgen um 1800. Siebenbürgische Vierteljahrschrift*. LXIV(1941). Heft 2. (a továbbiakban BRANDSCH: *Musikpflege*). 138–152.

Bánffynét. Mindketten Erdély és a nyugati művészet tradícióihoz való felzárkózás szereplőiként jelennek meg.¹² A szöveg Jozefa Palmot, akinek nagylelkűsége és erényei egyaránt rangjához méltók, mint „tehetséges fortepiano játékos, a halhatatlan Mozart tanítványát” nevezi meg.¹³ Az 1941-ben, folyóiratban megjelent új, addig ismeretlen információra azonnal reagált, és még ugyanazon évben hivatkozott is Lakatos István zenetörténész. Az „erdélyi Mozart-tanítvány” szimpatikus (és lehetséges!) legendája a helyi zenetudomány többször idézett valóságává vált.

A zeneszerző bécsi éveinek krónikája egyértelműen jelzi az időszakot, amikor a zeneszerző és a grófnő találkozására – ha volt ilyen – sor kerülhetett. A szakirodalomban csak Mozart bécsi éveiként aposztrofált, az 1781-től a zeneszerző haláláig tartó periódusban is kulturális központként működött a Habsburg Birodalom fővárosa, ahonnan a színházi és zenei élet egyes szereplői gyakran az ország vidéki városai felé mozdultak. És fordítva: a kor gyakorlathoz híven az osztrák és magyar arisztokrácia jelentős hányada töltötte a téli farsangi/báli szezon Bécében.

A komponista bécsi működésére vonatkozó forrásokból a közép- és kelet-európai nemesiség 18. század végi lajstroma is kiolvasható. Gyakran gyűjtőnévként szerepel a magyar arisztokrácia szűkebb köre („der Ungarischen Adel”), mely csoportot a zeneszerző özvegye, Constanze Mozart is megemlíti nyugdíjkérelmében.¹⁴

Leggyakrabban az Apponyi, Bánffy, Esterházy, Pálffy vagy Zichy családokra történik utalás a bécsi időszak éveinek dokumentumaiban. A privát hangversenyeken, ahol akár 50 guldent érő ajándékot is kapott a művész,¹⁵ a mecénás szerepét több ízben a magyar nemesség tagjai töltötték be. Zichy Károly szalonjában 1782. július huszadikán és 1784. március huszadikán muzsikált,¹⁶ míg március elsejétől 29-ig Esterházy János házában kilenc alkalommal lépett fel a zongoraművész.¹⁷ Egy Leopold Mozartnak küldött névsor értelmében például comte de Banffy (sic!) is kifizette a Trattnerhofban 1784 márciusában szervezett privát koncertek bérleti díját, hat guldent/forintot.¹⁸ 1784. április kilencedikén Wolfgang Amadeus Mozart Pálffy Lipótnál, 1785. február 21-én ismét Zichy gróf házában játszott.¹⁹ Az Esterházyak mellett ez utóbbi magyar nemesi családdal volt legszorosabb kapcsolata a zeneszerzőnek: ő tanította zongorázni Zichy Anna Máriát, a gróf feleségét. Pálffy Jozefa Gabrielláról mint tehetséges tanítványról tesz még rövid említést a Mozart-irodalom.

12 Uo. 151.

13 „Die Gemahlin des Ersten verbindet als eine geborne gräfin Palm, mit denen ihren Rang un Seelengröße eigenen erhabenen Tugenden noch die Eigenschaft, eine geschickte Fortepiano Spielerin und Schülerin des unsterblichen Mozarts zu sein.” Lásd BRANDSCH: *Musikpflege* 149.

14 Pensions-Gesuch Konstanze Mozart, Wien, den 11ten Dezember 1791. Otto Erich DEUTSCH (Gesammelt und erläutert von): *Mozart. Die Dokumente seines Lebens*. Bärenreiter Kassel. Basel–London–New York, 1961 (a továbbiakban *Mozart Dokumente*).

15 Volkmar BRAUENBEHRENS: *Mozart, a bécsi évek*. Osiris, Bp., 2006. 182.

16 *Mozart Dokumente* 197.

17 KÁRPÁTI János: *Wolfgang Amadé Mozart. Válogatott levelek és dokumentumok*. Rózsavölgyi és Társa, Bp., 2017 (a továbbiakban: MOZART: *Levelek, dokumentumok*). 452.

18 A Leopold Mozartnak 1784. március 20-án kelt levél 176. sorolásával kezd. *Mozart Dokumente*, 485. és *Mozart Briefe und Dokumente*, <http://dme.mozarteum.at/DME/briefe/letter.php?mid=1349&cat=3>. (Utolsó megtekintés: 2018. nov. 25.)

19 *Mozart Dokumente* 197, 199, 210.

Nincs adatunk arról, hogy a főváros pezsgő zenei életében Jozefa Palm milyen mértékben vett részt, férjes asszonyként mely időszakokat töltött Bécsben. Bizonyosra vehetjük, hogy Bánffy György bécsi szolgálati ideje alatt hallhatott Mozartról, esetleg részt vett olyan eseményen, ahol a művész muzsikált. Feltételezhető, hogy erre akár a sógoráéknál, Esterházy János grófnál²⁰ tartott 1784. márciusi koncertsorozat kapcsán (is) sor került, de a személyes találkozásról vagy a grófné konkrét érdeklődéséről mindeddig nincs forrásunk.

A KORMÁNYZÓI PALOTA „NÉMET SZELLEME”

A Habsburg Birodalom fővárosában műveltséget szerző Bánffy bécsi arisztokrata családból származó grófkisasszonyt vett feleségül 1771. április 12-én. Az ifjú ara, Jozefa (Josephine) Maria Palm 1854. augusztus 25-én született, a frigy kötésekor 17 éves volt. Házassága első évtizedében a jövődöbéli kormányzó felesége négy fiúnak adott életet, 1800-ban született lánya a nevét is örökölte. Gyermekei nevelése sokat foglalkoztatta, emellett jótékonykodott, pedagógiai és irodalmi munkákat pártfogolt.²¹ A korabeli közvélemény tiszteletre méltó, éretnyes, családjáért élő, művelt hölgyként tartotta számon, kegyes és érzékeny szívéről az erdélyi magyar művelődés jeles személyiségei, Aranka György és Káli Nagy Lázár is megemlékeztek. Bánffy grófnő impozáns genealógiája és hithű katolikus élete folytán a legmagasabb osztrák női kitüntetés, a Csillagkereszt rendjének birtokosa volt.

A kormányzóné a Habsburg Birodalom fővárosának reprezentatív zenei eseményeit vagy akár első erdélyi lakhelye, a nagyszebeni Brukenthal-palota tradícióját Kolozsvárt is meg kívánta honosítani. Nagy házat vitt, s akárcsak a kormányzó, ő maga is közvetíteni próbálta a bécsi értékeket a vidéki nemesség felé. Az 1800-as évek kezdetére Bánffy György neje nem csupán ausztriai zenemestert alkalmazott, hanem a városban fellépő, jellemzően bécsi zenés darabokat előadó német truppok rendszeres mecénása is lett. A felvilágosodás eszméit családi körében gyakorlatba ültető grófnő naplóját franciául vezette,²² emellett jól beszélt és írt, sőt fordított is magyarra. Az erdélyi nemesség a magyar nyelvi törekvések első időszakában mégis a kormányzó házának túlzott osztrák befolyását látta benne, az ő „házi *udvari* szelleme [kiemelés S. E.] elreppenteni kezdé előbbi nemzeti színünket”.²³ Jozefa Palm, aki egykor a Magyar Nyelvművelő Társaság tiszteletbeli tagja volt, később „Gesellschaft” néven vezetett estélyeket, s a magyar színtársulat prózai előadásaival szemben a német Scotty zenés együttesét támogatta.

Mindez azonban nem akadályozta meg a lassan fejlődő magyar társulatot abban, hogy a kormányzó felesége tiszteletére nemzeti nyelven adjon előadást. Előzményként a műkedvelő

20 Esterházy Jánosné született Bánffy Ágnes Bánffy György testvérhúga volt.

21 Aranka György *Az új módi gonosztétvő* fordítását ajánlotta 1791-ben a grófnőnek.

22 EGYED Emese: *Nyelvvédelem, tündéres játék* = Üő: *Olvasó nappal, író este. Esszék, tanulmányok, találkozások*. Komp-Press–Korunk Baráti Társaság, Kvár, 2000. 260.

23 Gróf TELEKI Ferencz *Versei 's néhány leveléből töredékek*, kiad. DÖBRENTAI GÁBOR. Magyar Királyi Egyetem, Buda, 1834. 216. Hasonlóan fogalmaz Döbrentei Gábor is egy Berzsenyi Dánielnek 1812. augusztus 16-án írt levelében. Lásd Berzsenyi Dániel levelezését. Elektronikus kritikai kiadás: http://deba.unideb.hu/deba/berzsenyi/text.php?id=berzsenyi_lev_120_k. (Utolsó megtekintés: 2018. nov. 25.)

kancellisták által 1793-ban a Rhédey-házban előadott *A nemes joltevő* tekinthető.²⁴ A teátrum ügyének állandósulásával a Kolozsváron hosszabb ideig játszó magyar együttesek évente készültek a Bánffy család tagjai névnapjának (zenés) ünneplésére. A kormányzó és felesége nemcsak páholyt tartottak fenn, hanem látogatták is az előadásokat. Jozefa Palmot illetően őt zenés reprezentáció eseményéről tudunk, de ezek száma valószínűleg nagyobb volt.

1803. március 19-én, a grófné névnapján a kolozsvári közönség egyik kedvencét, a *Kont-raktus* singspielt adták elő Karl Ditters von Dittersdorf zenéjével. Az 1805. március 8-i plakát hirdeti első ízben Kolozsvárt egy Mozart-mű, a *Varázsfuvola* nyitányának nyilvános előadását. A színlap szövege szerint „amaz örök emlékezetet érdemlő Mozárt által készített Czauberflöt nevezetű Operának előjáró muzsikája” nyitotta a műsort a Rhédey-szálában, a színház zenekarának karmestere, Johann Seltzer vezényelt. Tíz nap múlva, 1805. március 18-án újabb tisztelgő zenés darab, a *Pruth vize mellett kötetett békesség* került előadásra.²⁵ A következő évben muzsikával és díszkivilágítással kísért prózai mű, a *Viktorina* színrevitelével ünnepelték Jozefa Palmot.²⁶ Az 1807-es muzsikális akadémia (a dátum, március 17-e természetesen újból a grófné névnapjához van közel) Mozart kvintettjének bemutatója Anton Polz klavírmester és helyi fúvósok előadásában. Az 1784-ben zongorára, oboára, klarinétre, kürtre és fagottra komponált, rövid *Esz-dúr ötöst* (KV 452) a zeneszerző így jellemezte: „magam is a legjobbnak tartom, amit életemben írtam”.²⁷

A mecénást üdvözlő zenés események programja nem volt aleatorikus, amint az előadók személye sem. Anton Polz, „musicus ex Austria” két évtizedig a Bánffy család zenemestere volt, emellett a város zenei életében is aktívan részt vett. „Anti-beethofeniánusból” (sic!) Beethoven magasztalójává vált, és jól ismerte munkaadója bécsi zeneszerzők iránti preferenciáját. A Mozart-kvintettet Polz vezetése alatt a kolozsvári magyar társulat színházi zenekarának hivatásos zenészei, Johann Klein, Johann Seltzer, Johann Trzka és Leopold Irch adták elő.

Noha kortársai nem hivatkoztak rá Mozart-tanítványként, és nem rendelkezünk adatokkal előadói érdemeiről, Jozefa Palmot a művelt társaság – természetesen rangja okán is – minden erényekkel felruházottnak, s így zeneértőnek is tartotta. A tiszteletére rendezett előadások, muzsikális akadémia programjai ezt támasztják alá, akárcsak az őt köszöntő *Symphonia* című költemény. A grófnő fennmaradó levelezése nem tartalmaz zenére vonatkozó megjegyzéseket. Azonban a reprezentációk műsorai mellett a családi iratokban fellelhető konkrét adatok híven tanúskodnak a Bánffy familia művészetpártoló tevékenységének eszközeiről. A kolozsvári, gyalui és bonchidai palotákban „muzsikás flótás órák” és szerkezetek sokasága, két nagybőgő, egy cimbalom, kottatartók, a zenészek padjai és nem utolsósorban egy cseresznyefával furnérozott fortepiano volt található. (Mindezek mellett érdekes adalék, hogy Anton Polz klavírmester szobájában nem volt hangszer).²⁸

24 FERENCZI Zoltán: *A kolozsvári színészet és színház története*. A kolozsvári színészet százéves jubileumát rendező bizottság kiadása, Kvár, 1897. 85.

25 Uo. 144.

26 Uo.

27 MOZART: *Levelek, dokumentumok* 454., lásd még az 1784. április 10-i, Leopold Mozartnak címzett levelet: „ich selbst halte es für das beste was ich noch in meinem leben geschrieben habe”. *Mozart Briefe und Dokumente*.

28 Bánffy családi levéltár. Román Állami Levéltár, Kolozsvári Fiók, Fond familial Bánffy, Inv. 1284, 1285, 1301.

Jozefa Palm 60 évesen, 1814. február 2-án hunyt el. A rezidenciális hangszeres együttesek és színjátszó csoportok részben családjá nőtagjaira, részben az özvegyre ruházták át az addig a grófnőt megillető, zenés tisztelgő gesztusokat. Erdély kormányzója nem volt méltatlan erre a megelőlegzett bizalomra, 1819-ben pártfogásába vette és ezáltal mintegy hitelesítette az újonnan létesített Muzsikai Egyesületet, melynek első igazgatója Anton Polz, a Bánffy család klavírmestere volt. Ezáltal a gubernátor segítségével honosodott meg és fejlődhetett a nyugati modell, egy polgári kezdeményezésű „Musik-Gesellschaft” Kolozsvárt. Bánffy György figyelemmel kísérte a társaság által működtetett nyilvános zeneiskola munkáját is, azét az intézményét, amely már az első évektől „klasszikus auktorok”, Joseph Haydn és Wolfgang Amadeus Mozart műveit tanította a diákságnak.²⁹ A protektor szerepének jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint a tény, hogy Bánffy 1822-ben bekövetkezett halála befolyásolta az egyesület működését is, melynek, hiába nyert újabb pártfogót, évekig szünetelt a tevékenysége. Közvetett adatok utalnak arra, hogy a kormányzó emlékére mutatták be először Erdélyben Mozart *Rekviemét*. A Mozart-művek korai erdélyi recepciójának sora folytatható az operák színrevitelével, a librettók fordításával vagy a Mozarteum felállítására tett adományokkal...

Jozefa Palm valószínű, szép története tulajdonképpen a klasszikus zenei műveltség meggyökerezését szimbolizálja. Erdély kapcsolata az európai kulturális központokkal, a nyugati kultúra egyes elemeinek beépülése és továbbélése a hazai zenei életben – történeti tény. Az arisztokrácia szerepe megkérdőjelezhetetlen ebben a folyamatban, mint az is, hogy az osztrák, német, morva, cseh „hangtanítók” közvetítése révén a helyi koloritot a klasszikus kompozíciós eljárásokba beépítő zenei műhelyek, társulások létesítése és fejlődése volt az erdélyi műzene kialakulásának előfeltétele.

A kormányzó végakarátában méltón emlékezett meg elhunyt feleségéről. 1822 tavaszán Bánffy György tekintélyes summát, ezer forintot hagyományozott a célból, hogy a gubernátorné, született Jozefa Palm tiszteletére minden év február 2-án, halála napján zenés mise szóljon a kolozsvári Szent Mihály római katolikus templomban. Az egykori bécsi grófné művészetpártoló, -szerető emlékezete rég elhalványult már, amikor a 20. század közepén, állítólagos Mozart-tanítványként, újból a hazai történeti zenetudomány szereplőjévé vált.

László Ferenc muzikológus kegyelettel őrizte az érdemes hölgy idealizált portréját, mint olyan személyét, akinek szerepe lehetett az erdélyi zenekultúra európai felzárkóztatásában. Aminthogy volt is, más-más mértékben, mindkettejüknek.

JOZEFA PALM AND THE BEGINNINGS OF THE MOZART-CULT IN KOLOZSVÁR/KLAUSENBURG/CLUJ

Keywords: *Jozefa Palm, Mozart-reception, Maecenas, Transylvania*

During the transition to the XIXth century new events root in the musical culture of Transylvania. With the govern's move to Kolozsvár, the city becomes a cultural center, and theatrical representations, musical events and not in the least the Viennese-style chamber concerts become more and more popular amongst the Hungarian nobility, the close circle of governor Georg Bánffy. A contemporary source

29 A „Bánffy-koncertekről” bővebben lásd SÓFALVI: *Bánffy* 235–251.

indicates that the governor's wife was a disciple of Wolfgang Amadeus Mozart. Yet the existing documents deconstruct the local myth of Mozart's Transylvanian student. Still, Jozefa Palm tried to introduce the representative elements of the Habsburg capital in her new residence, Kolozsvár. With time she becomes Maecenas to the local *kleinmeisters*, supports the German-speaking theater thus influencing the reception of Viennese composers in Transylvania.

JOZEFA PALM SAU DESPRE ÎNCEPUTURILE CULTULUI MOZART LA CLUJ

Cuvinte-cheie: Jozefa Palm, recepția operei lui Mozart, mecenatură, Transilvania

În perioada de trecere de la secolul al XVIII-lea la secolul al XIX-lea, apar noi evenimente în viața muzicală a Transilvaniei. Odată cu mutarea sediului guvernului la Cluj, orașul devine centru cultural, iar reprezentațiile teatrale, manifestările muzicale și nu în ultimul rând cutuma de tip vienez a concertelor camerale devin frecvente în cercul guvernatorului Transilvaniei, contele Georg Bánffy. O sursă din acea epocă susține că soția contelui ar fi studiat pianul chiar cu Wolfgang Amadeus Mozart. Documentele existente însă par să deconstruiască mitul local al elevei lui Mozart. Cert este că Josefa Palm a preluat evenimentele reprezentative ale vieții muzicale din capitala Imperiului Habsburgic unde s-a format și le-a introdus în viața muzicală a Clujului, noua ei reședință. Cu timpul, Contesa Bánffy a devenit mece-na „*kleinmeister*”-ilor locali și a trupelor teatrale germane, favorizând creația compozitorilor vienezi. Lucrarea de față prezintă premisele istorice și muzicale ale acestei perioade, cu dezvăluirea unor noi documente cu privire la activitățile artistice desfășurate în viața de zi cu zi la palatul Bánffy și aduce în prim plan concertele și spectacolele de operă susținute la Cluj cu ocazia unor sărbători în familia guvernatorului, stabilind primele componente și personaje-cheie în răspândirea cultului Mozart în Transilvania.

KÉPJEGYZÉK/LIST OF ILLUSTRATIONS/LISTA ILUSTRĂȚIILOR

1. Bánffy Györgyné Jozefa Palm (1754, Bécs – 1814, Kolozsvár). Ismeretlen festő, feltehetően a 19. század eleje. Magántulajdon/Portrait of countess Bánffy, born Jozefa Palm (1754, Bécs – 1814, Kolozsvár). Unknown painter, possibly the beginning of the 19th century. Private ownership/Contesa Bánffy, născută Jozefa Palm (1754, Viena – 1814, Cluj). Autor necunoscut, începutul secolului al XIX-lea. Proprietate privată

SÓFALVI EMESE

1